

УДК 327:321.01:316.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-16>

Марина Калашлінська
ORCID: 0000-0001-5825-3631

ТЕРИТОРІЯ ЯК ПОЛІТИЧНА КАТЕГОРІЯ: ГЕНЕЗА, ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Статтю присвячено аналізу еволюції поняття «територія» як фундаментальної категорії політичної науки. Від початкових уявлень про територію як простір виживання й ресурсу для ранніх спільнот до класичної вестфальської моделі територіального суверенітету, вона поступово трансформувалася у ключову політичну категорію, що визначає архітектуру міжнародного порядку. Досліджено, як територія переосмислюється в умовах сучасних гібридних конфліктів, де боротьба ведеться одночасно у фізичному, інформаційному та кібернетичному просторах. Стаття доводить, що сучасне розуміння території виходить далеко за межі географічних і правових дефініцій. Вона перетворюється на політичний конструкт, який поєднує суверенітет, ідентичність, безпеку та глобальні мережеві взаємодії.

Ключові слова: територія, суверенітет, вестфальська система, гібридна війна, перфорований суверенітет, політична географія, детериторіалізація, ретериторіалізація.

Вступ. В епоху прискореної глобалізації та цифрових технологій, які, здавалося б, нівелюють значення фізичних кордонів, поняття території парадоксальним чином повернулося у центр міжнародної політики з новою, безпрецедентною силою. Від запеклих боїв за кожен метр землі в Україні, багаторічного конфлікту в Ізраїлі та Палестині, зростаючої напруги навколо Тайваню та на американо-мексиканському кордоні і аж до геополітичної боротьби за вплив в Арктиці, територія знову утверджується як ключовий ресурс, символ ідентичності та головна арена сучасних конфліктів. Це повернення, однак, відбувається в нових формах, що кидають виклик усталеним уявленнями.

Актуальність цього дослідження зумовлена очевидною кризою класичної вестфальської моделі, яка протягом століть визначала наше розуміння території як чітко окресленого, гомогенного простору під виключним контролем суверенної держави. Сьогодні ця модель вже не здатна повною мірою пояснити динаміку міжнародних процесів. Трансформація відбувається через дію двох паралельних і взаємопов'язаних процесів: детериторіалізації, тобто послаблення ролі фізичних кордонів, та ретериторіалізації як повторного утвердження важливості території, але вже в нових, часто більш агресивних чи технологічних формах. Саме ця діалектика лежить в основі сучасних гібридних викликів, де боротьба за територію ведеться одночасно на кількох рівнях: фізичному, інформаційному, економічному та цифровому.

Матеріал і методи дослідження. Сьогодні територія перестала бути лише географічним «контейнером» для держави й дедалі частіше розглядається як багатовимірний політичний конструкт, що поєднує фізичний контроль, символічний капітал, цифрову присутність та глобальні мережеві взаємодії (Gottmann, 1975; Agnew, 1994; Acuto, 2016; Ramadhan, 2018). Для доведення цієї тези у статті застосовано історико-генетичний метод, який дає змогу простежити еволюцію концепту «територія» від класичної вестфальської моделі до сучасних теоретичних підходів.

© М. Калашлінська, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Для аналізу сучасних проявів територіальності та верифікації теоретичних положень використано метод ілюстративного кейс-стаді. Вибір ключових кейсів, як-от гібридної війни Росії проти України й експансії територіальної логіки на нові фронтири (кіберпростір, Арктика), зумовлений їхньою винятковою репрезентативністю для демонстрації паралельних процесів детериторіалізації та ретериторіалізації (Ramadhan, 2018). Такий підхід дає змогу не лише теоретично осмислити, а й практично продемонструвати, як саме відбувається трансформація території в епоху глибокої невизначеності.

Метою цієї статті є аналіз еволюції та сучасної реконфігурації території як політичної категорії.

Результати й обговорення. Аналіз історичної еволюції поняття «територія» демонструє його поступову трансформацію із суто утилітарної категорії в центральний елемент політичної організації. У доаграрні та ранньоаграрні епохи територія виконувала насамперед функцію простору виживання, пов'язаного з доступом до природних ресурсів, без чітко визначених меж чи юридично закріпленого статусу (Lévi-Strauss, 1974). Аграрна революція радикально змінила цю логіку: поява осілости та контроль над землею започаткували формування централізованої влади й заклали підвалини перших державних утворень (Ramadhan, 2018).

В античних цивілізаціях територія починає сприйматися як простір політичного порядку. Для грецького поліса вона була умовою існування громадянської спільноти, а в римському праві з'являється поняття *jus territorii*, що закріплювало право влади над землею (Aristotle, 1988; Grotius, 2010). У Середньовіччі територія функціонувала як фрагментований простір юрисдикцій, де пріоритет особистої вірності часто переважав над територіальною визначеністю. Це було епохою множинних ієрархій (церковної, феодалної та імперської), які співіснували у єдиному політичному ландшафті (Augustine, 1998; Aquinas, 2002).

Поворотним моментом стало укладення Вестфальського миру 1648 року, який започаткував класичну модель територіального суверенітету. Саме тоді територія остаточно закріпилася як ключовий атрибут державності й центральний принцип міжнародного порядку. Жан Боден сформулював концепт абсолютного суверенітету, нерозривно пов'язаний із територією як простором влади (Bodin, 1992). Гуго Гроцій розвинув природно-правову доктрину, що закріплювала уявлення про територію як основу міжнародно-правових відносин (Grotius, 2010). Самуель Пуфендорф уточнив межі суверенітету через концепцію колективної власності та згоди (Pufendorf, 2005). Іммануїл Кант, зі свого боку, розглядав територію крізь призму справедливості й морального обов'язку виходу з «природного стану» до правового порядку (Kant, 2017).

Таким чином, до середини XVII століття територія поступово перетворилася з ресурсу виживання на політичну категорію, що визначає легітимність влади, структуру міжнародних відносин і механізми політичної інтеграції. Саме ця еволюція стала основою для подальших теоретичних пошуків і сучасних дискусій про роль території у глобальній політиці.

Попри те, що вестфальська модель зробила територію центральним принципом міжнародної системи, уже в другій половині XX століття з'явилися сумніви у її універсальності та пояснювальній силі. Класична ідея території як «контейнера суверенітету» (Agnew, 1994) виявилася надто спрощеною у світі, де глобалізація, зростання мобільності та розвиток технологій руйнували межі між внутрішнім і зовнішнім. Концепт «територіальної пастки» Джона Агню влучно підкреслив, що традиційні теорії міжнародних відносин виходили з трьох помилкових припущень: по-перше, що держави мають виключний контроль над територіями; по-друге, що внутрішнє і зовнішнє чітко відокремлені; і по-третє, що політична влада невіддільна від географічних меж (Agnew, 1994).

Інший виклик класичній моделі пов'язаний із феноменом парадипломатії та «перфорованого суверенітету» (Duchacek, 1990). Він описує ситуацію, коли субнаціональні одиниці, як-от регіони чи міста, отримують можливість напряду діяти в міжнародній сфері, оминаючи

державу як єдиного актора. З одного боку, це розширює коло учасників міжнародної взаємодії; з іншого – ставить під сумнів уявлення про монополію держави на зовнішню політику.

До цього додається поява нових форм глобального врядування, де міста дедалі частіше виступають як повноправні політичні актори. Мікеле Акуто (2016) зауважив, що в ситуаціях, коли нації ведуть тривалі переговори, саме міста «вже діють», створюючи мережі співпраці, реагуючи на кліматичні, гуманітарні та безпекові виклики. Це радикально зміщує акцент від території як межі державного суверенітету до території як простору політичної ініціативи.

Таким чином, з одного боку, територія залишається центральним елементом політичного порядку, але водночас постає у дедалі складніших формах. Вона більше не є лише кордоном, що відокремлює «своє» від «чужого», а перетворюється на арену багаторівневої взаємодії, де державні, субнаціональні та наднаціональні актори конкурують і співпрацюють одночасно.

У XXI столітті територія дедалі частіше постає як простір суперечливих процесів. З одного боку, ми спостерігаємо детериторіалізацію, яка полягає у розмиванні традиційних меж державного суверенітету під впливом глобалізації, цифрових технологій і транснаціональних потоків капіталу, інформації та людей (Sassen, 2008). З іншого боку, паралельно відбувається ретериторіалізація, коли держави та інші актори намагаються відновити контроль над простором, закріплюючи його через нові форми кордонів, юрисдикцій і безпекових механізмів (Ramadhan, 2018).

Цей дуалізм проявляється особливо чітко у сфері гібридних конфліктів. Війна в Україні стала прикладом того, як боротьба за територію виходить далеко за межі класичного контролю над землею. Вона ведеться одночасно у фізичному просторі (окупація та бої), інформаційному просторі (пропаганда, маніпуляції, «інформаційні бульбашки») та кіберпросторі (атаки на критичну інфраструктуру, злам інформаційних систем) (Malksoo, 2015). У таких умовах територія постає не лише як фізичний простір, а як багатовимірний конструкт, у якому переплітаються контроль, символічні значення та технологічні інструменти.

Водночас експансія територіальної логіки на нові простори засвідчує, що ідея суверенітету не зникає, а набуває нових форм. Так, претензії держав на кіберпростір дедалі частіше подаються в термінах «цифрових кордонів» та «інтернет-суверенітету» (Deibert, 2013). Інший приклад – боротьба за ресурси та шляхи у Арктиці, де зміна клімату відкриває нові територіальні можливості, провокуючи одночасно конкуренцію та потребу в міжнародному врегулюванні (Landriault & Lafortune, 2019).

Таким чином, сучасна епоха не заперечує значення території, а радше ускладнює його. Вона залишається ключовим політичним маркером, але вже не зводиться до географії: її виміри простягаються у віртуальні, економічні, символічні та глобально-мережеві простори. Це потребує переосмислення традиційних теорій міжнародних відносин і вироблення нових концептуальних рамок, здатних адекватно пояснити взаємодію між процесами детериторіалізації та ретериторіалізації.

Гібридні конфлікти стали однією з ключових арен, де традиційне розуміння території зазнає сутнісної трансформації. На відміну від класичних воєн, вони не обмежуються фізичним контролем над землею, а поєднують військові, інформаційні, економічні та кібернетичні виміри (Hoffman, 2007). Територія у такому контексті постає багатовимірною: одночасно ареною бойових дій, простором ідентичності та символічної легітимації, а також інфраструктурною платформою для цифрових і мережевих операцій.

Приклад російсько-української війни після 2014 року (і особливо з 2022 року) наочно демонструє цей зсув. Крім безпосередньої окупації територій, боротьба ведеться за контроль над інформаційним простором: масові кампанії дезінформації, спроби делегітимізувати українську державність, конструювання альтернативних наративів для міжнародної аудиторії (Pomerantsev, 2015). Водночас кіберпростір став важливим полем бою: атаки на критичну

інфраструктуру, банківську систему чи комунікаційні мережі прямо впливають на можливість держави контролювати територію в класичному сенсі (Maurer, 2018).

Особливу увагу привертає феномен «сірих зон», тобто територій, що юридично залишаються визнаними як частина певної держави, але фактично відбувається конкуренція різних форм влади й легітимності (Mälksoo, 2015). Такі простори виникають не лише в Україні, а й у Придністров'ї, Нагірному Карабасі чи Південній Осетії, що свідчить про глобальність цієї тенденції.

Таким чином, гібридні конфлікти не заперечують значення території, а радше підкреслюють її багаторівневий характер. Контроль над землею залишається вирішальним, проте він уже не є достатнім без здатності управляти інформаційним, символічним і цифровим простором. Це потребує розширеного бачення території як політичної категорії, що функціонує одночасно в матеріальному та нематеріальному вимірах.

Результати аналізу свідчать, що сучасне розуміння території виходить далеко за межі географічних і правових дефініцій. Історичний огляд показує, як територія була сконструйована як основа вестфальського порядку, а аналіз сучасності демонструє її активну реконструкцію та гібридизацію.

Територія сьогодні перетворилася на динамічний і багатоплановий політичний конструкт, де перетинаються:

- 1) фізичний контроль над землею, що залишається основою державного суверенітету;
- 2) символічна влада над ідентичністю та історичною пам'яттю, що легітимізує претензії на простір;
- 3) цифрова юрисдикція над інформаційними потоками та віртуальною інфраструктурою.

Ця нова реальність має глибокі наслідки для міжнародної безпеки. Спроби аналізувати сучасні конфлікти суто через призму фізичного контролю, ігноруючи символічний та цифровий виміри, приречені на провал. Поняття «перфорованого суверенітету» стає не винятком, а нормою, що потребує від міжнародної спільноти розробки нових підходів до регулювання міждержавних відносин та підтримання стабільності. Парадокс відновлення значущості території в глобалізованому світі пояснюється саме її трансформацією: у центр міжнародної політики повертається не стара, а нова, гібридна територіальність.

Висновки. Еволюція поняття території демонструє перехід від її розуміння як суто географічного простору до статусу багатовимірної політичної категорії. Вестфальська модель закріпила територію як основу державного суверенітету та міжнародного порядку, однак сучасні процеси глобалізації, цифровізації та гібридних конфліктів значно ускладнили її природу. Сьогодні територія охоплює не лише матеріальні межі, а й інформаційні, символічні та цифрові виміри, які мають вирішальне значення для безпеки й легітимності політичних акторів.

Проаналізовані приклади доводять, що територія залишається ключовим маркером політичної влади навіть у добу глобальних мережових взаємодій. Гібридні конфлікти, зокрема російсько-українська війна, показують, що контроль над землею більше не гарантує повноцінного панування без управління інформаційними та кіберпросторами. Водночас нові фронтири, як-от кіберпростір чи Арктика, засвідчують поширення логіки суверенітету на середовища, які традиційно не підпадали під юрисдикцію держав.

Таким чином, сучасне розуміння території потребує від політичної науки відходу від вузько державоцентричних моделей і розвитку підходів, здатних врахувати багатовимірність та динаміку територіальності. Це відкриває простір для нових досліджень щодо того, як території можуть одночасно виступати і суб'єктами, і об'єктами міжнародної політики, а також як вони впливатимуть на архітектуру майбутнього міжнародного порядку.

Література:

1. Acuto M. *Global Cities, Governance and Diplomacy: The Urban Link*. London : Routledge, 2016. 220 p.
2. Agnew J. The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*. 1994. № 1 (1). P. 53–80. DOI: 10.1080/09692299408434268.
3. Aquinas T. *Political Writings*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 358 p.
4. Aristotle. *The Politics (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. 248 p.
5. Augustine. *The City of God (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 1278 p.
6. Bodin J. *On Sovereignty (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. 194 p.
7. Deibert R. *Black Code: Inside the Battle for Cyberspace*. Toronto : McClelland & Stewart, 2013. 312 p.
8. Landriault M., & Lafortune G. 'Great Power Competition' and the Arctic: Origin and Evolution in Media, Governmental and Research Institutes Discourses. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2019. № 6 (1). P. 210–224.
9. Duchacek I.D. Perforated Sovereignities: Towards a Typology of New Actors in International Relations. Eds. H.J. Michelmann, P. Soldatos. *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*. Oxford : Clarendon Press, 1990. P. 1–33.
10. Gottmann J. The Evolution of the Concept of Territory. *Social Science Information*. 1975. № 14. P. 29–47.
11. Grotius H. *The Rights of War and Peace*. Gale Ecco, 2010. 414 p.
12. Hoffman F.G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
13. Kant I. *The Metaphysics of Morals (Cambridge Texts in the History of Philosophy)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 310 p.
14. Lévi-Strauss C. *Structural Anthropology*. New York : Basic Books, 1974. 410 p.
15. Mälksoo M. 'Memory must be defended': Beyond the Politics of Mnemonical Security. *Security Dialogue*. 2015. № 46 (3). P. 221–237. DOI: 10.1177/0967010614552549.
16. Maurer T. *Cyber Mercenaries: The State, Hackers, and Power*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 252 p.
17. Pomerantsev P. *Nothing is True and Everything is Possible: The Surreal Heart of the New Russia*. New York : PublicAffairs, 2015. 256 p.
18. Pufendorf S. *The Law of Nature and Nations*. Lawbook Exchange Ltd, 2005. 1018 p.
19. Ramadhan G.A. The Development of Concept of Territory in International Relations. *Global: Jurnal Politik Internasional*. 2018. № 20 (2). P. 5.
20. Sassen S. *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Princeton : Princeton University Press, 2008. 512 p.

References:

1. Acuto, M. (2016). *Global Cities, Governance and Diplomacy: The Urban Link*. Routledge.
2. Agnew, J. (1994). The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*, 1 (1), 53–80.
3. Aquinas, T. (2002). *Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Aristotle (1988). *The Politics (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Augustine (1998). *The City of God (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Bodin, J. (1992). *On Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Deibert, R. (2013). *Black Code: Inside the Battle for Cyberspace*. Toronto: McClelland & Stewart.
8. Landriault, M., Lafortune, G. (2019). 'Great Power Competition' and the Arctic: Origin and Evolution in Media, Governmental and Research Institutes Discourses. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 6 (1), 210–224.
9. Duchacek, I.D. (1990). Perforated Sovereignities: Towards a Typology of New Actors in International Relations. H.J. Michelmann & P. Soldatos (Eds.), *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units* (pp. 1–33). Clarendon Press.

10. Gottmann, J. (1975). The Evolution of the Concept of Territory. *Social Science Information*, 14, 29–47.
11. Grotius, H. (2010). *The Rights of War and Peace*. Gale Ecco.
12. Hoffman, F.G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies.
13. Kant, I. (2017). *The Metaphysics of Morals (Cambridge Texts in the History of Philosophy)*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Lévi-Strauss, C. (1974). *Structural Anthropology*. New York: Basic Books.
15. Mäliksoo, M. (2015). 'Memory Must Be Defended': Beyond the Politics of Mnemonical Security. *Security Dialogue*, 46 (3), 221–237.
16. Maurer, T. (2018). *Cyber Mercenaries: The State, Hackers, and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Pomerantsev, P. (2015). *Nothing is True and Everything is Possible: The Surreal Heart of the New Russia*. New York: PublicAffairs.
18. Pufendorf, S. (2005). *The Law of Nature and Nations*. Lawbook Exchange Ltd.
19. Ramadhan, G. A. (2018). The Development of Concept of Territory in International Relations. *Global: Jurnal Politik Internasional*, 20 (2).
20. Sassen, S. (2008). *Territory, Authority, Rights: From Medieval To Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.

Maryna Kalashlinska. Territory as a Political Category: Genesis, Transformation, and Modern Challenges

The article is dedicated to the analysis of the evolution of the concept of “territory” as a fundamental category of political science. From the initial perceptions of territory as a space for survival and a resource for early communities to the classical Westphalian model of territorial sovereignty, it has gradually transformed into a key political category that defines the architecture of the international order. The article explores how territory is being reconceptualized in the context of modern hybrid conflicts, where the struggle is waged simultaneously in the physical, informational, and cyber spaces. The article argues that the contemporary understanding of territory extends far beyond geographical and legal definitions. It is transforming into a political construct that combines sovereignty, identity, security, and global network interactions.

Key words: territory, sovereignty, Westphalian system, hybrid warfare, perforated sovereignty, political geography, deterritorialization, reterritorialization.

Відомості про автора:

Калашлінська Марина – кандидат політичних наук, докторантка кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса.

Надійшла 04.08.2025

Прийнята 21.08.2025

Опублікована 30.10.2025